

Лидија Живковић*

William N. Goetzmann, *Money Changes Everything – How Finance Made Civilization Possible*, Princeton University Press, Princeton – Oxford 2016, 584

Скоро деценију од почетка глобалне финансијске кризе, сведоци смо снажне негативне конотације коју финансијске институције и услуге буде у мислима не само обичног, већ и академског света. Дело Вилијама Гецмана, професора финансија на Универзитету Јејл (*Yale University*), представља у том смислу добродошло освежење јер, као што се из наслова наслућује, разматра улогу финансија у позитивном маниру. Оно се бави најзначајнијим епизодама у развоју финансија у периоду од пет миленијума – од настанка месопотамских градова до глобалне финансијске кризе која је изненадила свет 2008. године.

У уводном делу аутор, позивајући се на научни рад свог оца, објашњава разлику између култура, с једне стране, и цивилизација, с друге стране. За разлику од култура које имају тенденцију да буду искључиве, чак племенске, цивилизације су отворене за нове обичаје и идеје.¹ Аутор наводи да је развој финансија био подстакнут захтевима економске и социјалне комплексности цивилизација. „Финансијска технологија“, објашњава Гецман, „омогућила је настанак сложенијих политичких институција, повећала друштвену мобилност и привредни раст...“. Дакле, Гецман, с једне стране, посматра финансије као специфичну алатку у рукама различитих цивилизација, која је омогућавала да се на најразличитије начине обликују међуљудски односи, док, с друге стране, види финансије као кључни фактор у развоју цивилизација. За њега су финансије технологија цивилизације – начин размишљања и поступања који је омогућио изградњу данашњег цивилизованог живота.

* Ауторка је студент последипломских студија Правног факултета Универзитета у Београду, lidija.zhivkovic@gmail.com

¹ Вилијам Х. Гецман (*William H. Goetzmann*) био је амерички историчар и професор емеритус на Тексашком универзитету у Остину, добитник Пулицерове награде за дело у којем се бавио истраживањем америчког запада током XIX века.

Гецман у четири поглавља разматра питање еволуције финансија тако што приказује доприносе различитих цивилизација изградњи финансијског система какав данас познајемо и издваја догађаје у светској историји на које су финансије имале одлучујући утицај.

У првом поглављу – „Од клинастог писма до класичне цивилизације“ – најпре се приказује паралелан развој финансија и првих градова на Блиском истоку. Аутор одмах успева да заинтересује читаоца тврдњом да клинасто писмо није настало да би се њиме писала поезија, већ за потребе рачуноводства и пословања. Глинене таблице коришћене су првобитно, сматра аутор, у контексту финансијских услуга, за записивање привредних трансакција.

Поред тога што су утицале на настанак првог писма, финансијске иновације су заслужне, сматра аутор, и за наше данашње поимање времена. За Гецмана, финансије суштински представљају машину за путовање кроз време. Оне су скуп идеја и поступака које нам омогућавају да преносимо економску вредност из садашњости у будућност и *vice versa*. Откриће временске димензије вредности у Месопотамији омогућило је сасвим нов начин размишљања – „третирање прошлих, садашњих и будућих вредности као подједнако конкретних“. Притом, наводи аутор, време није посматрано само као димензија, већ као роба чија се вредност изражавала каматом. Он објашњава да су Сумери одвојили астрономско рачунање времена од рачунања времена за потребе привреде, тако што су годину, уместо на 365, поделили на 360 дана. Тиме је олакшан обрачун камате – вероватно најзначајније иновације месопотамских финансија.

Да би објаснио ниво развијености финансија у античкој Грчкој, аутор користи говоре славног оратора Демостена, који је често пред судом и поротом заступао интересе једне од странака у спору. Цитирајући поједине живописне одломке из Демостенових говора, он закључује да је Атињане одликовао изузетан ниво финансијске писмености. Такав закључак аутор доноси на основу чињенице да се од чланова пороте, која је била сачињена од обичних грађана, очекивало да прате и разумеју компликоване финансијске трансакције које су биле предмет спорова. Ипак, он ничим не поткрепљује претпоставку да су поротници заиста и успевали да проникну у суштину представљених трансакција.

Гецман иде чак толико далеко да без убедљиве аргументације закључује да је управо финансијска писменост била корен атинске демократије. Уз то, он се на наведену тврдњу надовезује приклањајући се идеји да је монетизација Атине довела до апстрактног мишљења.²

² Реч је о идеји коју је изнео Ричард Сифорд (*Richard Seaford*), професор емеритус на Универзитету у Ексетеру, у делу *Money and the Early Greek Mind*.

Иако је та идеја привлачна за аутора имајући у виду полазну премису да су финансије дале кључни допринос развоју цивилизација, чини се да би апстрактно мишљење морало бити услов, а не последица монетизације. Свођење богатства атинског апстрактног мишљења на новац свакако је неубедљиво.

Стари Рим, истиче Гецман, задужио је свет финансија изумом *societas publicanorum* – претечама модерних акционарских друштава, која су, што је била новина у односу на дотадашња *societas* (орта-клуб), имала засебну правну личност и могла су неограничено да трају. Она су омогућила једноставније финансирање војних подухвата и спровођење инфраструктурних радова.

Посебно је занимљива епизода о финансијској кризи узрокованог хипотекарним кредитима у I веку нове ере. Аутор објашњава да је криза ублажена и приватни сектор спасен интервенцијом државе која је употребила механизме сличне онима које је током последње глобалне финансијске кризе искористило Министарство финансија САД (*US Treasury*). Отуда би се могло закључити да финансијске институције одређују карактеристике финансијских криза и методе њиховог ублажавања. Аутор закључује, можда мало једнострано, да се Рим, под чијом влашћу је на врхунцу његове моћи живео значајан део светске популације, развио у царство управо захваљујући напредној финансијској технологији којом се служио.

У другом поглављу – „Финансијска заоставштина Кине“ – разматрају се фактори који су утицали на то да се финансије у древној и средњовековној Кини развијају битно другачије него у Европи. „Финансијске иновације су“, наводи аутор, „низ случајности у историји – хир времена, места и прилике“. Отуда не постоји никакав неминован пут развоја који би за последицу имао настанак истих финансијских институција, без обзира на околности.

За разлику од финансијских иновација које су настајале у Европи, иновације у Кини чешће су биле прилагођене потребама државе него појединца. Како би се на окупу одржао политички ентитет огромног пространства сачињен од бројних различитих култура, било је неопходно да постоји комплексна и добро организована бирократија. Кину је посебно одликовала значајна улога државе у предузетништву. Власти су редовно преузимале од приватних предузетника пословне прилике и формирале државне монополе са циљем увећања буџетских прихода. Задржавање профита у рукама државе онемогућило је, објашњава аутор, настанак снажне класе трговаца, каква је постојала у средњовековној Европи.

У трећем делу Гецман развија идеју да је распарчаност средњовековне Европе на политички слабе градове-државе, који су једни

другима међусобно конкурисали и често били у сукобу, подстакла бројне различите и унеколико независне финансијске експерименте.

Једна од епизода у развоју финансија које је аутор најживописније приказао јесте настанак првих међународних финансијских институција – еволуцијом испрва манастирског реда Темплара у финансијске посреднике, који су обезбеђивали сигуран трансфер новца ходочасника из Европе у Свету земљу. Управо та и сличне сликовите епизоде освежавају и чине привлачним ово штиво.

Аутор и на примеру изума државних обвезница осликава разлику између развоја финансија у Кини и Европи, овога пута у средњем веку. Како би финансирала флоту у рату са Византијом, Венеција је издала прве државне обвезнице, чиме је започео развој јавних финансија. До таквог изума Кинези нису дошли, што Гецман објашњава постојањем снажне државе којој, за разлику од малих европских градова, није било потребно да се задужује од својих грађана.

Гецман даље води читаоца у трговинске подухвате Европљана у Азији и на пут преко океана у откривање Новог света. Како је у случају прекоокеанских експедиција временски размак између инвестирања и присвајања профита био врло велики, то је подстакло стварање и коришћење нових финансијских инструмената који би омогућили реализацију таквих подухвата. Као кључни механизам за спровођење инвестиција и управљање ризицима искоришћена су акционарска друштва.

Четврти одељак – „Појава глобалних тржишта“ – започиње разматрањем Марксових идеја које су довеле у питање основне принципе на којима се темељила финансијска технологија. Аутор поново враћа читаоца у Кину, а затим га упознаје са развојем финансија у предреволуционарној Русији. Обе државе су крајем XIX века биле сфера интереса европских инвеститора и постепено су прихватале креативне финансијске иновације са запада. Међутим, у првој половини XX века, руководећи се Марксовим идејама, и Русија и Кина одбациле су капиталистичку финансијску технологију и кренуле засебним путем, поларизујући тако свет.

Гецман посвећује значајан део овог одељка доприносу Џона Мајнарда Кејнза (*John Maynard Keynes*) обликовању међународних финансија након Првог светског рата, а посебно се осврће на његово учешће на конференцији у Бретон Вудсу, која је резултирала стварањем новог међународног монетарног система са Међународним монетарним фондом (ММФ) и Светском банком (СБ), пред крај Другог светског рата. Те две институције пружиле су државама, истиче аутор, нове начине за решавање проблема суверених дугова и финансирање значајних пројеката, који нису угрожава-

ли њихов суверенитет. Он објашњава да, захваљујући ММФ-у, више нису морале да се дешавају епизоде каква је била окупација Рурске области са циљем да се Вајмарска република примора да плати ратне репарације или, рецимо, предаја контроле над Суецким каналом у руке Велике Британије због немогућности Египта да измири своје дугове. Међународни монетарни фонд је позајмљивање условљавао обавезом да се у привреди дужника спроведу структурне реформе, које, премда данас трпе критике на рачун ригорозности и ефикасности, не воде ерозији суверенитета дужника на начин на који су то чинили описани раније практиковани начини заштите интереса поверилаца.

Крај књиге посвећен је дискусији о Великој депресији и финансијским иновацијама до којих је она довела. Посебну пажњу аутор посвећује једној од најзначајнијих финансијских новина која је уведена у САД као одговор на последице кризе – националном плану социјалне сигурности, чији највећи део чини пензионо осигурање. Озбиљан изазов који финансијама доноси будућност Гецман види управо у одрживости пензионих система, како у САД, тако и у државама широм света. На примеру Француске револуције објашњава да се ситуације у којима државе не успевају да одговоре на очекивања грађана и не испуњавају финансијске обавезе преузете према њима завршавају „непоправљивом штетом за политички систем као целину“.

Ово обимно дело резултат је двадесетпетогодишњег истраживања аутора и, мада би се на први поглед могло помислити да је у питању свеобухватна историја финансија, то није случај. Суштински, аутор је одабрао да представи само одређене значајније епизоде у еволуцији финансија. Њихов одабир осликава његово лично интересовање, што се, рецимо, види у детаљном и обимном приказу кинеских финансија. У том смислу, читаоцу може засметати што се поједини одељци не надовезују нужно на претходне, осим што им хронолошки следе.

Иако је у питању историјски приказ препун детаља и информација и премда тематика финансија може бити релативно неразумљива читаоцу који не влада материјом, аутор се служио приступачним и сликовитим језиком, што књигу може учинити привлачним широј читалачкој публици.

Водећи историчар финансија данашњице објашњава да се финансије, као и свака друга технологија, могу користити за остваривање добрих, али и лоших циљева. Као једну од мрачних епизода чију је реализацију омогућила финансијска технологија аутор описује трансатлантску трговину робовима. Премда наводи да је то један од „најстрашнијих грехова човечанства“, он се не упушта у

подробније разматрање негативних последица тог, а ни других подухвата које су омогућиле финансије, због чега му се може замесити пристрасност. Чини се да аутор бира да се темељно позабави само оним историјским епизодама које иду у прилог његовој идеји о кључној улози финансија у напретку цивилизација.

Премда на самом почетку књиге аутор упућује читаоца на то да је реч о делу које обухвата еволуцију финансијских технологија до глобалне финансијске кризе 2008. године, чињеница је да се не упушта у дубљу дискусију итекако занимљивих епизода у развоју финансија у последњих пола века, што оставља одређену дозу разочарања како се читалац приближава крају књиге.

Квалитет књиге је у томе што, осим тога што читаоцу пружа сликовито и информативно путовање кроз историју из угла финансија, указује на незаменљиву улогу финансија у нашој свакодневници, приказујући начине на који је оне унапређују. Гецману се може одати признање што се, у време крајње непопуларности финансијских институција и финансијске струке уопште, прихватио посла да стане у њихову одбрану и то учинио са пуно жара.

Ипак, за крај, највећа замерка која се аутору може упутити јесте помало натегнут покушај да скоро сваки цивилизацијски напредак веже за финансије. Мада то књигу чини интересантном и узбудљивом, може се довести у питање уверљивост многих изнетих закључака. Јасно је да се многи научници из области којом се аутор бави али и из других сфера, не би могли сложити са основном идејом овог дела да цивилизације за свој развој имају да захвале финансијама. Такво неутемељено давање централне улоге финансијама у свеукупном развоју цивилизација није прихватљиво.

Article history:

Received: 21. 3. 2017.

Accepted: 4. 4. 2017.